

VITA A TRANSZILVÁNIZMUSRÓL

Megjegyzések egy kritikához

Vajon az indulatos előadás, az emelt hang, a határozott gesztusok hitelessé teszik-e egy kritikai állásfoglalás érveit? Ezt kell kérdezniem *E. Fehér Pál Így is lehet?* című írása nyomán, amely nem kevesebbel, mint „történelemtorzítással” vádolja Kántól Lajos és Láng Gusztáv romániai magyar irodalomtörténetéről írott cikkemet.

E. Fehér Pál már azt is nehezményezi, hogy nem kifogásoltam kellő hangerővel Kántor és Láng megállapításait. Valóban nem osztom azoknak a romániai magyar kritikusoknak a véleményét, akik „fortissimo” jelentették be a könyv ellen tiltakozásukat. Könnyű lenne bizonyítani, hogy egy kézikönyv, amely az élő irodalom kritikai panorámáját kívánja nyújtani, nemcsak elfogulatlan, tárgyias véleményeket invokál! Ezért azokkal értek egyet (pl. Balogh Edgárral, Rácz Győzővel), akik tárgyilagos modorban és szakmai szinten adtak hangot kritikai észrevételeiknek — és elismerésüknek.

Az E. Fehér által kezdeményezett vita lényege azonban talán nem; is ez, hanem elvi kérdés: a transzilvánizmus és a romániaság megítélése. E kérdésekben szeretném előadni megjegyzéseimet.

1. Csak csodálkozni tudok azon a megállapításon, amely szerint én Gaál Gábor irodalmi koncepcióját: a romániaságot a transzilvánizmus folytatójának tartom. Sajnos ki kell ábrándítanom E. Fehér: *nem tartom* annak, és ez cikemből is kiderült. Sőt kiderült abból a pár soros idézetből, amelyet E. Fehér recenziós szövegéből kiemelt. Ebben a szövegben ugyanis a következő néhány mondat szerepel: „A transzilvánizmus (...) nagy érdemeket szerzett a Romániához csatolt magyarság nyelvének, művelődésének és közösségi tudatának fenntartásában, az együttélő népek és kultúrák közeledésében. *Ám helyét előbb-utóbb át kellett adnia* egy olyan gondolatnak, amely a magyar nemzetiségnek a román társadalomban elfoglalt helyét mérte fel, és szociológiai módon közeledve a kisebbség problémáihoz összekötötte a magyar és román dolgozó rétegek ügyét. Ezt a gondolatot fogalmazta meg Gaál Gábor a romániaság elvében...” Ebből a most kiemeléssel is hangsúlyozott fogalmazásból, véleményem és szándékom szerint, nem a két koncepció egybemosása, hanem történelmi szerepének megkülönböztetése, ha tetszik: konfrontációja derül ki. Különösen akkor, ha nemcsak az idézett szöveget, olvassuk el, hanem a kérdésről kifejtett teljes véleményét. E. Fehér ilyen módon nem bírálatban részesítette, hanem félremagyarázta álláspontomat.

2. A transzilvánizmust és a romániaságot tehát nem kívánom egybemosni és összebékíteni. Ennek ellenére a transzilvánizmust másként ítélem meg, mint E. Fehér, aki ezt az irányzatot egyszerűen és sommásan a magyar uralkodó osztályok érdekvédelmének, a magyar szupremácia „humanizált” változatának tekinti.

Nem hinném, hogy a transzilvánizmus eszmekörét és irányzatát egy nekilendült szenvedély ítéleteivel sommásan le lehetne írni és elintéztnek lehetne tekinteni. Ez az irányzat ugyanis, mint minden polgári liberális irányzat, összetett jelenség, s ezért differenciált megítélést kíván. Történelmi fejlődésének időrendjében és ideológiai „színképének” tekintetében egyaránt. Véleményem szerint a transzilvánizmus a romániai magyar nemzetiség történetének *egy szakaszán: a húszas évek derekán* lényegében progresszív szerepet töltött be. Nagy szerepe volt abban, hogy a romániai magyar irodalom derékhadá nem került a magyar reakció, a sovinizmus, a reváns és az irredenta vonzásába hanem, ellenkezőleg felismerte a román néppel és kultúrával való együttműködés történelmi parancsát, és kereste ennek az együttműködésnek a gyakorlati lehetőségeit. A húszas és harmincas évek fordulóján azonban a transzilván ideológia illúzióknak bizonyult, akadályozta a korszerűbb tájékozódást. Gaál Gábor koncepciójának éppen az az érdeme, hogy az illúziók nélküli tájékozódást, a tényekkel való szembenézést jelentette, s ezért progresszív irodalompolitika, általában progresszív politika kiindulásává válhatott.

Ám ahogy a transzilvánizmus története árnyalt megközelítést kíván, ugyanezt kívánja a transzilvánizmus írói tábora is. A transzilvánizmus ugyanis összekötő gondolat volt, de semmiképpen sem kidolgozott, tételes és következetes ideológia. A transzilvánisták között voltak konzervatívok (pl. Bánffy Miklós, Makkai Sándor), de voltak polgári liberálisok és radikálisok is, akik őszintén keresték az együttélő népek közeledésének lehetőségét (pl. Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Ligeti Ernő), és voltak „népi” radikálisok, akik valójában nem is álltak messze attól a „romániaságtól”, amit Gaál Gábor hirdetett (pl. Tamási Áron, Kacsó Sándor, Szentimrei Jenő). Ha E. Fehér a tölem idézett szövegből nem hagyta volna el az ott szereplő neveket: Kós, Kuncz, Szentimrei és Tamási nevét, akkor talán nyilvánvalóbb lett volna, hogy a transzilvánisták érdemeire utalva kikre és mire is gondolok. Vagy talán Szentimrei, Tamási és Kós a magyar uralkodó osztályok érdekvédelmével foglalkozott?

E. Fehér Pál a transzilvánizmus elutasítása során Gaál Gáborral érvel, és Gaál érvei valóban megkerülhetetlenek, én sem kerülöm meg őket. A Korunk szerkesztője szigorú és jogos bírálatot illette a transzilvánizmust és az Erdélyi Helikont. Ám ez a bírálat zömmel már a harmincas években következett, midőn a transzilvánizmus valóban elvesztette hatékonyságát és progresszív szerepét. És Gaál, minthogy vitacikkeket írt és nem irodalomtörténelmi tanulmányokat, a polemikus helyzetből indult ki, és nem kívánta mérlegelni a transzilvánizmus korábbi szakaszát és jellegét. Egyébként kezdetben maga Gaál is szerepelt az Erdélyi Helikon munkatársai között.

Azonkívül arról sem szabad megfeledkezni, hogy éppen ebben az időszakban jelentkezett a Korunk szerkesztésében a szektarianizmus hatása, amely érintette Gaál néhány állásfoglalását és kritikáját is. Közelebbi részletezés helyett hadd utaljak itt Tóth Sándor *Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről* című könyvére, amelyben (a 151. és a 194. lapon) e probléma elemző kifejtése olvasható! „A Korunk 1930—33-as évfolyamában — olvassuk például — azonban valóban feltűnő a szektás-balos-ultra-radikális szellem, s ennek járulékeként a kioktató és szentenciázó hang jelenléte.” (Csak zárójelben említtem meg, hogy E. Fehér interpretá-

cójával ellentétben Az „erdélyi gondolat” *tar-talma és terjedelme* című Gaál-írás egyáltalában nem állítja azt, hogy a transzilvánizmus az uralkodó osztályok érdekvédelmét szolgálja, a cikk egészen másról szól. Ez egyszerűen filológiai kérdés, bárki eldöntheti, aki fellapozza Gaál válogatott műveinek első kötetét!)

A transzilvánizmus és a romániaság megítélése körül jelenleg is zajlik a vita (elsősorban Romániában). Ennek a vitának ma már árnyalt, érvényesnek tetsző megállapításai vannak, pl az akadémiai irodalomtörténelmi kézikönyvben, Balogh Edgár, Tóth Sándor, Rácz Győző írásaiban, Kántorékra most nem is hivatkozom. Annál inkább Balogh Edgárra, aki korszerű marxista álláspontból ítélte meg az Erdélyi Helikon és a Korunk hagyományait. „...itt szeretnék még egy kérdésre kitérni — mondotta Huszár Sándornak *Az író asztalánál* című kötetben megjelent nyilatkozatában —, tudniillik ezt sem ismerték fel még eléggé a mi testvéri barátaink Magyarországon, hogy mi már régen túlléptünk azokon a dogmatikus egyoldalúságokon, amelyek csak a régi *Korunkat* jelölték meg egyedüli irodalmi forrásnak (vagy csak az *Erdélyi Helikont*). És ma(...) az emberség kifejeződését találjuk meg mind a két — egymással sokszor szemben álló— irányzatban. (...) Ha ezeket a pluralitásokat a *Korunkban* és az *Erdélyi Helikonban* egymáshoz viszonyítjuk, akkor végül is kiderül, hogy sokkal több a közösség, mindkettőben több romániai determináltság van, mint gondolnók és nyilvánvalóan a jövőben ezzel számolni kell. És én azt mondom: ne is haragudjunk az említett recenziókat érzéketlensége miatt, talán ha majd irodalomtörténetileg értékeljük az irodalmunkat, nekik is könnyebb lesz a dolguk.”

E. Fehér Pál, noha Balogh Edgár nyilatkozata óta jó néhány értékelő irodalomtörténelmi tanulmány jelent meg, nem fogadta el ezt az ígért és felkínált támogatást. Kritikája ezért visszalépett jelent. Gondolom, a vita akkor lett volna valóban közhasznú, ha figyelembe vette volna a történelmi közelítés és árnyaltabb elemzés eredményeit. És gondolom főként, célravezetőbb lett volna, ha a „történelemtorzítás” (azaz történelemhamisítás) vádját nem írja le. Ilyen váddal ugyanis csak akkor szabad élni, ha valaki nem a bírált szövegek kiforgatásával és általánosságokba vesző kijelentésekkel, hanem tényekkel és szakmai érvekkel bizonyítja vádjait. Ellenkező esetben a könnyű kézzel osztott minősítés visszahull arra, aki felelőtlenül élt vele.

POMOGÁTS BÉLA